

5.2. Регіональний ландшафтний парк "Гранітно-степове Побужжя"

Регіональний ландшафтний парк "Гранітно-степове Побужжя" створений рішенням Миколаївської обласної ради від 18 березня 1994 року за № 27 з метою збереження та раціонального використання з рекреаційною, науковою, історико-освітньою цілями каньйоноподібної долини середньої течії ріки Південний Буг, а також з метою зменшення руйнівного тиску на природу Південноукраїнського енергетичного центру.

У 1995 році парк було розширено в межах Первомайського та Арбузинського районів, а також створено дирекцію, на яку покладено завдання – забезпечення нормального функціонування парку, збереження реліктових, ендемічних, рідкісних рослин і тварин даного регіону. У 1996 році вдруге відбулося розширення території парку в Арбузинському, Доманівському та Вознесенському районах.

На сьогодні площа парку становить 5034 га і займає місцевість по обидва береги Південного Бугу, від околиці Первомайська до греблі Олександрівського гідровузла, а також на каньйонах річок Велика Корабельна до села Благодатного і по річці Бакшала до села Щуцьке.

На парк покладається:

- 1) збереження цінних ландшафтів природи та історико-культурних комплексів та об'єктів;
- 2) збереження ендемічних, реліктових, рідкісних рослин і тварин;
- 3) створення умов для наукової роботи, інвентаризації і боніфікації біологічного різноманіття регіону;
- 4) участь у здійсненні комплексного моніторингу впливу на природу Південноукраїнського енергетичного комплексу;
- 5) створення умов для туризму, відпочинку та інших видів рекреаційної діяльності в природних умовах із дотриманням режиму охорони заповідних природних комплексів і об'єктів;
- 6) сприяння екологічно-освітньо-виховній роботі.

Регіональний ландшафтний парк "Гранітно-степове Побужжя" розташований на південній околиці Східноєвропейської рівнини, в межах степової зони, її північної підзони; у долині річки Південний Буг; у Первомайському, Вознесенському, Арбузинському та Доманівському адміністративних районах Миколаївської області.

Особливостями фізико-географічного положення, що сприяли розвитку та формуванню унікальних геосистем, є те, що парк знаходиться у Дністровсько-Дніпровській північностеповій провінції, яка відзначається своєрідними літолого-тектонічними та кліматичними умовами.

Русло річки Південний Буг розділяє парк на дві майже рівні частини, що належать до різних фізико-географічних областей, а відповідно мають несхожий набір ландшафтів та їх таксономічних одиниць.

Просторове розташування регіонального парку в двох фізико-географічних областях зумовило формування різних за характером геосистем локального рівня: ландшафтів, місцевостей, урочищ, фацій.

У межах степових відрогів Подільської височини загальний фон утворюють північностепові ландшафти розчленованих схилів лесових височин з чорноземами звичайними малогумусними, глибокими. Область відзначається своєрідним поєднанням місцевостей: горбистих привододільних, прирічкових яружно-балкових, долинно-схилових, надзапlavно-терасних та запlavних.

Компоненти природи "Гранітно-степового Побужжя" є своєрідними, неповторними, цінними з наукової точки зору. Глибокий (до 60 м), з крутими обривистими схилами каньйон Південного Бугу унікальний за своїми природними особливостями. В Україні, крім Гірського Криму і Карпат, подібних річкових каньйонів немає.

Бузький каньйон – це тектонічна тріщина, що утворилася під час нижньоархейської фази горотворення і розроблена протягом багатьох мільйонів років річковими та флювіошляційними водами (під час танення льодовика, приблизно 10-12 тисяч років тому). Ця місцевість дуже цікава з точки зору геології та геоморфології, і, крім того, тут мальовничі пейзажі. Долина Південного Бугу вражає своєю красою, з обох берегів, на крутих схилах каньйону, де по берегах ріки підіймаються, а місцями і нависають величні, стрімкі скелі чи їх хаотичне нагромадження, перед нами ніби справжній гірський ландшафт. Цей куточок Південного Бугу називають "Українською Швейцарією".

У районі Богданівських порогів починається велике падіння русла Південного Бугу. Природа зберегла тут дикий, неприступний, первісний вигляд. Скельні масиви підносяться над рівнем річки на 40-45 м. Багаточисельні поздовжні і поперечні тріщини розбили моноліти скель на окремі блоки, місцями правильної форми, що нагадують гігантські призми, паралелепіпеди тощо. Поверхня кам'яних блоків вкрита мохами і лишайниками, а в заглибинах, розколинах, де є хоч трохи ґрунту, туляться чагарники і навіть окремі дерева.

Основною ґрунтоутворюючою породою на території регіонального ландшафтного парку "Гранітно-степове Побужжя" є леси. За механічним складом леси першого ярусу переважно легкосуглинисті і важкосуглинисті, які містять від 15% до 16% CaCO_3 , що обумовлює у процесі ґрунтоутворення закріплення продуктів розпаду органічних мас, гумусних з'єднань і, як наслідок, утворення родючих чорноземів.

Усього на території парку "Гранітно-степове Побужжя" відзначено 60 видів ґрунтів. Найбільш розповсюдженими з них є:

- 1) чорноземи потужні на лесових відкладах;
- 2) чорноземи потужні малогумусні карбонатні;
- 3) чорноземи потужні середньогумусні;
- 4) чорноземи потужні середньогумусні карбонатні;
- 5) чорноземи потужні середньогумусні вилужені;
- 6) чорноземи звичайні на лесах.

Ці ґрунти займають 95% території Регіонального ландшафтного парку (РЛП). 50% чорноземів у "Гранітно-степовому Побужжі" оцінюються як нееродовані, 30% – як малоеродовані, 10% – як середньоеродовані. 10% площі парку займають сильноеродовані чорноземи у комплексі з відслоюваннями кристалічних порід. Лучно-чорноземні та лучні ґрунти розповсюджені на 2,5% території. Супіщані чорноземи і дернові ґрунти займають 1,3% площі парку. Лучно-болотні і болотні ґрунти зустрічаються на 0,7% території. Решту площі парку (0,5%) займають солончаки, солонці та важкі ґрунти подових понижень рельєфу.

Глибока бузька долина має і свій особливий мікроклімат, що вплинуло на формування певного комплексу ґрунтів, видовий склад флори і фауни. Рослинний світ "Гранітно-степового Побужжя" багатий і своєрідний. В цілому у складі природної флори парку виявлено близько 800 видів вищих рослин, 28 видів рослин занесені до Червоної книги України. Флора каньйону і смуг цілинного степу, що прилягають до нього з обох боків у межах парку, неоднакова.

Прируслова частина долини та острови місцями вкриті заплавними лісами, у деревостані яких переважає тополя біла (*Populus alba*), вільха клейка (*Alnus glutinosa*), верба ламка (*Salix fragilis*). Нижній ярус каньйону ріки, тальвеги та схили балок покриті наскельними дібровами. У складі цих низькобонітетних деревночагарникових рідколісь відзначені дуб звичайний (*Quercus robur*), берест (*Ulmus carpinifolia*), липа сердцелиста (*Tilia cordata*), ясен звичайний (*Fraxinus excelsior*), яблуня рання (*Malus graesoch*), груша звичайна (*Pyrus communis*), клени татарський (*Acer tataricum*) і польовий (*A. campestre*), глід оманливий (*Crataegus fallacina*), калина цілолиста (*Viburnum lantana*), бруслина бородавчаста (*Euonymus vertucosa*) та європейська (*E. europaea*), скумпія (*Cotinus coggygria*), терен степовий (*Prunus steposa*) та інші. В трав'янистому покриві переважають яглиця звичайна (*Aegopodium podagraria*), буги́ла лісова (*Anthriscus sylvestris*), тонконіг дібровний (*Poa nemoralis*); рідше зустрічаються купини широколиста (*Polygonatum latifolium*) та багатоквіткова (*P. multiflorum*), конвалія звичайна (*Convallaria majalis*), шоломниця висока (*Scutellaria altissima*), фіалки запашна (*Viola odorata*) та приємна (*V. suavis*). Весною основний фон створюють ряс Галлера (*Corydalis helleri*), пшінка весняна (*Ficaria verna*), проліска дволиста (*Scilla*

bifolia), анемона жовтецева (*Anemone ranunculoides*); до них домішуються зірочки жовті (*Gagea lutea*), тюльпан дібровний (*Tulipa quercetorum*), рябчик руський (*Fritillaria ruthenica*), первоцвіт весняний (*Primula verna*), рястка Буше (*Ornithogalum boucheanum*). Тут поширені рідкісні для України асоціації байрачних лісів – дубово-татарськокленова (*Querceta (roboris) acerosa (tatarici)*) і дубово-скупієва (*Querceta (roboris) cotinosa*). Слід відмітити, що це найбільш південні форпости лісових масивів, які заходять у степову зону вздовж Південного Бугу.

Невеликі смуги біля річки та її приток займають заплавні луки і прибережно-водна рослинність. Вони утворені угрупованнями тонконога лучного (*Poa pratensis*), осоки гострої (*Carex acuta*), очеретянки звичайної (*Phalaroides arundinacea*), мітлиці повзучої (*Agrostis stolonifera*), очерету південного (*Phragmites australis*). У складі їх асоціацій відмічені волошка лучна (*Centaurea jacea*), лядвенець український (*Lotus ucrainicus*), жовтозілля Швецова (*Senecio schvetzovii*), смовдь подільська (*Peucedanum podolicum*), вербозілля звичайне (*Lysimachia vulgaris*), рутвиця блискуча (*Thalictrum lucidum*), серпій увінчаний (*Serratula coronata*), рогази широколистяний (*Typha latifolia*) і вузьколистяний (*T. angustifolia*), айр звичайний (*Acorum calamus*), куга озерна (*Schoenoplectus lacustris*) та інші. З рослинних угруповань, що потребують охорони, тут відзначена формація глечиків жовтих (*Nupharetta luteae*).

На схилах річкових долин і балок з неглибоким заляганням кристалічних порід, а також на горизонтальних терасах панують кам'янисті або наскельні степи, представлені угрупованнями костриці валіської (*Festuca valesiana*), ковили гранітної (*Stipa granitica*), тимофіївки степової (*Phleum phleodes*), бородача звичайного (*Bothriochloa ischaemum*), чебрецю двовидного (*Thymus dimorphus*), полину Маршалла (*Artemisia marschaliana*), а в південній частині парку є угруповання чистецю вузьколистого (*Stachys angustifolia*). Помітну роль тут відіграють також деревій блідо-жовтий (*Achillea ochroleuca*), бурячок муровий (*Alyssum murale*), мінуарція гладеньконасінна (*Minuartia leiosperma*), жабриця Палласа (*Seseli pallasii*), молодило руське (*Sempervivum ruthenicum*), сон чорніючий (*Pulsatilla nigricans*), очиток їдкий (*Sedum acre*), перстач пісковий (*Potentilla arenaria*). Рідше зустрічаються смілка українська (*Silene ucrainica*), еремогоне Біберштейна (*Eremogone biebersteinii*), цибулі жовтувата (*Allium flavescens*), Пачоського (*A. paczoskianum*) і нерівна (*A. inaequale*), ефедра двоколоса (*Ephedra distachya*), громовик гранітний (*Onosma granitica*), астрагали мінливий (*Astragalus varius*) та білуватий (*A. albidus*). Навесні значну роль у складі травостану каменистих степів відіграють ефемери і ефемероїди. Найбільш поширеними з них є веснянка весняна (*Erophila verna*), зірочки Шовіца (*Gagea szovitsii*) і цибулинконосні (*G. bulbifera*), гіацинтик блідий (*Hyacinthella leucorphaea*), тюльпан бузький (*Tulipa hypanica*). Саме в таких фітоценотичних умовах

зростає вузьколокальний ендемічний вид – смілка бузька (*Silene hypanica*). Основне ядро її популяції зосереджено в околицях м. Южноукраїнська.

Гранітні щити та карнизи скель переважно зайняті молодильниками. В тріщинах і заглибинах кристалічних порід, виповнених дрібноземом, селяться авринія скельна (*Aurinia saccatilis*), мерінгія бузька (*Moehringia hypanica*), гвоздика бузька (*Dianthus hypanicus*), щавель пучколопатевиий (*Rumex fasciobus*), цибуля подільська (*Allium podolicum*), жабриця Палласа (*Seseli pallasii*), волошка Бессера (*Centaurea besseriana*), золотушник звичайний (*Solidago virgaurea*), рідше – деревій тонколистий (*Achillea leptophylla*), а в більш вологих і затінених місцях – аспленії північний (*Asplenium septentrionale*) і волосовидний (*A. trichomanes*), пухирник ламкий (*Cystopteris fragilis*), багатоніжка звичайна (*Polypodium vulgare*), очиток Борисова (*Sedum borissovae*). Із рідкісних рослин треба відзначити рутвицю смердючу (*Thalictrum foetidum*), яка зростає на скелях біля с. Богданівка Доманівського району, гірсько-лісові папороті – егоптерис з'єднуючий (*Phegopteris connectilis*) і голокучник дубовий (*Gymnocarpium dryopteris*), відомі в степовій зоні України лише з території парку.

При переході на плакорні ділянки та на відлогих схилах долини з достатньо потужним шаром ґрунту в межах парку на значній площі ще збереглися залишки різнотравно-злакових і чагарничкових степів. Вони представлені зникаючими угрупованнями формацій ковил волосистої (*Stipeta capillata*), пухнастолистої (*Stipeta dasyphylla*), пірчастої (*Stipeta pennata*), Лессінга (*Stipeta lessingiana*), української (*Stipeta ucrainica*), Граффа (*Stipeta grafiana*), а також більш поширеними формаціями костриці валіської (*Festuceta valesiaca*). Серед чагарничкових степів переважають угруповання таволги зарубчастої (*Spiraea crenata*), карагани куцовой (*Caragana frutex*), а також рідкісної і зникаючої формації мигдалю низького (*Amygdaleta nana*).

У складі природної рослинності "Гранітно-степового Побужжя" в цілому виявлено близько 800 видів судинних рослин. Крім характерних степових, лучно-степових, лучних, лісових і наскельних видів, тут зростає багато прибузьких і причорноморських ендеміків, а також ряд субендемічних реліктових, рідкісних і зникаючих видів, які репрезентують унікальний фітогенофонд. Багато представників місцевої флори знаходяться тут на південній межі свого масового поширення. Це перестріл гребінчастий (*Malampyrus cristatum*), аконіт куцистий (*Aconitum eulophum*), чемериця чорна (*Veratrum nigrum*), зірочки маленькі (*Gagea minima*), первоцвіт весняний (*Primula veris*), ковила вузьколиста (*Stipa tirsia*) та інші. В заплавному лісі біля с. Іванівка Первомайського р-ну існує єдине в Україні місцезростання бореального виду – зірочок зернястих. Виявлено 10 видів папоротей: аспленії північний і волосовидний, пухирник ламкий, багатоніжка звичайна, щитники чоловічий (*Dryopteris filix-mas*) і шартрський (*D. carthusiana*), безщитник жіночий (*Athyrium filix-femina*), теліптерис болотяний (*Thelypteris Schmidel*),

голокучник дубовий і фегоптерис з'єднуючий. Місцезнаходження останніх двох видів віддалені від основного ареалу (Полісся, Карпати) на значну відстань. Концентрація і просторова ізоляція в цих місцях багатьох лісових і гірсько-лісових папоротей, а також цілого ряду лучних, лучно-болотяних видів рослин – унікальне для степу явище. Воно обумовлене не тільки наявністю достатньої кількості вологи в міжсільних заглибинах чи тріщинах граніту, а й особливостями формування флори цієї території в минулому.

Гранітно-степове Побужжя – одна з прадавніх ділянок суходолу рівнинної частини України, яка відіграла роль одного із центрів видоутворення Причорномор'я. Це підтверджується існуванням у регіоні ендемічного ядра і великої кількості реліктових видів рослин. Сьогодні тільки на території парку зростають мерингія бузька, вишня Клокова (*Cerasus clocovii*), смілка бузька; тут знаходяться основні ядра популяцій гвоздики бузької та очитка Борисова. Більше 60 видів місцевої флори ендемічні для Причорномор'я. Серед них громовик гранітний (*Onosma graniticola*), шипшина українська (*Rosa ucrainica*), волошка Бессера, зірочки Шовіца, тюльпан бузький, роговик несправжньоболгарський (*Carastium pseudobulgaricum*), маренка румелійська (*Asperula rumelica*). Значний науковий інтерес становлять види з розірваними ареалами, які виявляють зв'язки з Середземномор'ям: чистець вузьколистий (*Stachys angustifolia*), рутвиця смердюча, деревій біло-жовтий і тонколистий (*Achillea leptophylla*), голонасінник одеський (*Gymnospermium odessanum*), талабан ранній (*Thlaspi praesox*), а також рідкісні – аконіт куцистий (*Aconitum eulophum*), півники понтичні (*Iris pontica*), виноград лісовий (*Vitis sylvestris*). У каньйоні збереглися всі рівнинні види ковили України. Таке видове багатство локальної флори виявлено тільки у заповідному Провальському степу.

26 рослин місцевої флори занесені до Червоної книги України, Європейського Червоного списку. Це сон чорніючий, рутвиця смердюча, голонасінник одеський, гвоздика бузька, мерингія бузька, смілка бузька, вишня Клокова, астрагал шерстистоквітковий, громовик гранітний, брандушка різнокольорова (*Bulbocodium versicolor*), рябчик руський, ряска Буше, тюльпани бузький і дібровний, шафран сітчастий (*Crocus raticulatus*), півники понтичні, ковили шорстка (*Stipa asperella*), волосиста (*S. capitata*), відокремлена (*S. disjuncta*), пухнастолиста (*S. dasiphylla*), Граффа (*S. grafiana*), гранітна (*S. granitica*), Лессінга (*S. lessingiana*), пірчаста (*S. pennata*), вузьколиста (*S. tirsia*) й українська (*S. ucrainica*). З видів, які занесені до регіональних списків охорони Миколаївської області, у "Гранітно-степовому Побужжі" знайдені аконіт куцистий, голокучник дубовий, вероніка Гриньова (*Veronica gruniana*), трінія багатостеблова (*Trinia multicaulis*), смілка приземкувата (*Silene supina*), деревій тонколистий, чистець вузьколистий, фрегоптерис з'єднуючий, юрінея Пачоського (*Jurinea paczoskiana*), оман високий (*Inula helenium*), яблуня рання

(*Malus praecox*), шипшина українська (*Rosa ucrainica*), мигдаль низький (*Amygdalus nana*), шток-роза бліда (*Alcea pallida*), ломиніс цілолистий (*Clematis integrifolia*), горицвіт весняний (*Adonis vernalis*), чемериця чорна (*Veratrum nigrum*), белевалія сарматська (*Bellevalia sarmatica*), первоцвіт весняний, півники солелюбні (*Iris halophila*), кермек широколистий (*Limonium platiphilium*), виноград лісовий, валеріана пагононосна (*Valeriana stolonifera*), льон лінійнолистий (*Linum linearifolium*), фіалка висока (*Viola elatior*), трясучка висока (*Briza elatior*) – разом 26 видів.

Серед рідкісних та зникаючих представників флори парку є степові ефемери, гідрофіти, степові ксерофіти, псамофіти, зустрічаються також сукуленти. Тут зустрічаються гвоздика південнобузька, проліски (первоцвіт весняний), дев'ясил високий, мигдаль степовий, баранець, астрагал шерстистоквітковий, деревій та інші види з Червоної книги України. Зустрічаються кущі барбарису, дерево вільхи. В гранітно-гнейсових урочищах Мокрої Балки є невеликі природні плантації червонокнижних лікарських рослин: підбілу, конвалії, сон-трави, а в глибокій Кам'яній балці – фіалки, горицвіту весняного, медунки лікарської. Їх ареали в Європі дуже обмежені. На кам'янистих ділянках серед скель сховалась від плуга ковила Лессінга і гранітна. Щовесни на суглинистих схилах квітнуть різнотрав'ям бузькі тюльпани, фіолетові, білі та жовті іриси, крокуси квітчасті, золотаві купальниці, волошки, маки. На річковій гладині радують зір водяні лілії та латаття.

Ендемічні і реліктові рослини тут зустрічаються такі: мерінгія бузька, смілка бузька, вишня Клокова, гвоздика бузька, очіток Борисова.

На території "Гранітно-степового Побужжя" потребують охорони лікарські, медоносні, кормові, декоративні рослини.

Розбудова Південноукраїнського енергетичного комплексу спричинить затоплення біотопів багатьох видів рослин та зміну мікроклімату у долині Південного Бугу. Це пов'язано зі збільшенням антропогенного тиску, що спричинить забруднення, витоптування, скупчення відходів. У результаті посиляться процеси деградації природи, це викличе знищення біотопів цінних рослин. Після затоплення бузької заплави основне пасовищне навантаження буде перенесене на степові схили. Рекреаційне навантаження буде перенесене на середні, раніше тяжко доступні ділянки каньйону, які опиняться безпосередньо біля води.

Наприклад, налічується біля 400 особин мергінії бузької, яка характеризується вузькою пристосованістю до абіотичних факторів і яскраво вираженою чутливістю до коливання параметрів мікроклімату, а також нестійкістю популяції виду. В результаті розбудови під загрозу знищення попадає до 50% усіх популяцій виду, за які, згідно з ратифікованими міжнародними конвенціями, Україна несе відповідальність перед світовим співтовариством.

Флора нижчих рослин, лишайників та грибів, "Гранітно-степового Побужжя" вивчена недостатньо. З видів, які занесені до Червоної книги України, тут були відзначені: гриби – зморшок товстоногий (*Morchella crassipes*), вид спорадично розповсюджений мілколіссями Європи та Північної Америки, у парку знайдений в околицях с. Куріпчина Первомайського району серед заростей шипшини та глоду; лишайники – умбілікарія пухирчаста (*Umbilicaria pustulata*), зустрічається на гранітних відслоненнях по всій території РЛП.

Фауна безхребетних РЛП "Гранітно-степове Побужжя" вивчалась досі на окремих, найбільш важливих у природоохоронному відношенні групах.

На території "Гранітно-степового Побужжя" під час попередніх обстежень було зафіксовано 16 видів наземних і 20 видів водних молюсків. З наземних – це *Helix pomatia*, *H. lutescens*, *Bradybaena fruticum*, *Succinea purtis*, *S. oblonga*, *Serapea vindobonensis*, *Chondrula tridens*, *Helicopsis striata*, *Laciniaria cana*, *Vertigo pygmaeum*, *Euconulus fulvus*, *Punctum pygmaeum*, *Truncatellina rioles*, *Vallonia pulchella*, *Cochlicopa lubrica* та *C. nitens*. Більшість із цих молюсків (14 видів) – мешканці заплавних лісів та наскельних дібров. *Succinea oblonga*, *Punctum pygmaeum*, *Euconulus fulvus*, *Vallonia pulchella* і *Cochlicopa lubrica* є видами, широко розповсюдженими у Палеоарктиці. *Helix pomatia*, *Laciniaria cana*, *Truncatellina rioles* є типовими для провінції мішаних та широколистяних лісів. До типово степових видів належать лише *Helicopsis striata* та *Chondrula tridens*.

З водних молюсків у РЛП "Гранітно-степове Побужжя" відзначені *Lymnaea stagnalis*, *L. polustris*, *Bithinia tentaculata*, *B. producta*, *Microcolpia* sp., *Fagotia berlani*, *Planorbarius planorbarius*, *P. corneus*, *Fisa bulla*, *Viviparus rioles*, *V. ater*, *Theodoxus fluviatilis*, *Shadinicyclas morini*, *Sh.bourquiguati*, *Dreissena polymorpha*, *Unio pictorum*, *U. rostratum*, *Anodonta* sp., *Batavusiana nana*, *B. minima*. Більшість знайдених на території парку водних молюсків є типowo річковими видами. З перерахованих вище рідкісними видами є *Bithinia producta* та *Viviparus ater*. В заповідному об'єкті виявлено 41 вид з групи Скринощелепні (*Entognatha*). Хоча серед них і відсутні види, які перебувають під охороною, дуже цікавими виявились наслідки зоогеографічного аналізу фауни цих тварин. Види-космополіти склали на території парку лише 23% (на прилеглих ділянках – до 50%), вражає також відсоток середземноморських та гірсько-альпійських видів (відповідно: 18% і 15%). Усе це говорить про реліктовий характер фауни первиннобезкрилих "Гранітно-степового Побужжя".

Експертна оцінка з допомогою індикаторної групи – денних метеликів – указує, що на території регіонального ландшафтного парку мешкає не менш як 9000 видів комах.

З ряду Бабки (*Odonata*) відзначено два види, які занесені до Червоної книги України, – красуня-діва (*Calopteryx virgo*) і коромисло-дозорець (*Anax imperator*).

З ряду Прямокрилі тут знайдено три види, які знаходяться під особливою охороною – занесені до Червоної книги України і Європейського Червоного списку. Це дибка степова (*Saga pedo*), коник-товстун степовий (*Bradyporus multituberculatus*) і пилкохвіст український (*Poesilimon ukrainicus*).

Фауна ряду Жуки (Coleoptera) "Гранітно-степового Побужжя" багата та різноманітна. Тільки представників родини Туруни (Carabidae) тут нараховується близько 100 видів. Із жуків, які занесені до Червоної книги України, Європейського Червоного списку, тут зустрічаються красотіл пахучий (*Calasoma sycophanta*), стафіліни пахучий (*Ocupus olens*) та волохатий (*Emus hirtus*), цератофій багаторогий (*Ceratophius polyceros*), жук-самітник (*Osmoderma eremita*), жук-олень (*Lucanus cervus*), вусач великий дубовий західний (*Cerambyx certo certo*), розалія альпійська (*Rosalia alpina*), вусач мускусний (*Aromia morchata*), морімус темний (*Morimus funereus*), вусач земляний хрестоносець (*Dorcadion equestre*).

Із ряду Лускокрильці (Lepidoptera) тільки денних метеликів у регіональному парку виявлено близько 80 видів. З тих, які занесені до Червоної книги України, Європейського Червоного списку, тут відзначені махаон (*Papilio machaon*), подалірій (*Iphiclides podalirius*), мнемозіна (*Parnassius mnemosyne*), поліксена (*Zerynthia polyxena*), райдужниця велика (*Apatura iris*), синявці мелеар (*Polyommatus daphnis*), аргірогномон (*Lyscaides agrypnomon*), аріон (*Maculinea arion*), червінець непарний (*Lyscaena distar*). Із нічних метеликів, які занесені до Червоної книги України, Європейського Червоного списку, на території РЛП виявлені бражник прозерпіна (*Proserpinus proserpina*), бражник мертва голова (*Achtrontia atropos*), бражник дубовий (*Marumba quercus*), бражник олеандровий (*Daphnis nerii*), бражник молочайний південний (*Hyles nicaseae*), сатурнії мала (*Saturnia pavonia*), середня (*S. spini*) та грушева (*S. rugi*), стрічкарки блакитна (*Catocala fraxini*) та орденська малинова (*C. sponsa*), совка сокирова (*Periphanes delphinii*), пістрянка весела (*Lycgaena laeta*), ведмедиці Гера (*Callimorpha quadripunctaria*) та господарка (*C. dominula*).

У "Гранітно-степовому Побужжі" дуже представницька фауна ряду Перетинчастокрилі (Hemiptera). Тут мешкає 25 видів мурашок і серед них рідкісний неморальний вид *Mutmenicola graminicola*. З перетинчастокрилих, які занесені до Червоної книги України, Європейського Червоного списку, на території заповідного об'єкту відзначені сколії гігант (*Scolia maculata*) та степова (*S. hirta*), ляра анафемська (*Larra anathema*), дісцелія зональна (*Discocelius zonalis*), рофітоїдес сірий (*Rhopitoides canus*), мегахіла округла (*Megachile rotundata*), ксилокопи фіолетова (*Xylocopa violaceae*) та звичайна (*X. valga*), джмелі (А. Вобленка, 1988) моховий (*Bombus muscorum*), глинистий (*B. argillaceus*), платівчатозубий (*B. settisquama*), пахучий (*B. fragrans*), яскравий (*B. pomorum*) та лезус (*B. laesus*). З видів, що

охороняються, ряду Двокрилі (Diptera) на території парку відзначена волочниця велетенська (ктир гігантський) (*Satanas gigas*).

Іхтіофауна регіонального ландшафтного парку багата і різноманітна. Поряд з рибами, що мають широке розповсюдження, такими як плітка (*Rutilus rutilus rutilus*), тараня (*R. r. heckeli*), головень (*Leuciscus cephalus*), сом (*Siluris glaris*), верховодка (*Alburnus alburnus*), лящ (*Abramis brama*), густірка (*Blicca bjoerkna*), лин (*Tinca tinca*), білизна (*Aspius aspius*), рибець (*Vimba vimba*), короп (*Cyprinus carpio*), карасі звичайний (*Carassius carassius*) та сріблястий (*C. auratus*), щука (*Esox lucius*), бички кругляк (*Gobius fluviatilis*) та цуцик (*Proterorhinus marmoratus*), судак звичайний (*Lucioperca lucioperca*), окунь звичайний (*Perca fluviatilis*) тощо, іхтіофауна "Гранітно-степового Побужжя" містить велику кількість рідкісних видів. Чотири з них занесені до Червоної книги України. Це марена дніпровська (*Barbus barbus borysthenicus*), вирезуб (*Rutilus frisii frisii*), стерлядь (*Acipenser ruthenus*), шемая дунайська (*Chalcalburnus chalcoides*). Дев'ять видів риб входять до регіонального списку охорони Миколаївської області. Серед них ялець звичайний (*Leuciscus leuciscus*), в'язь (*Leuciscus idus*), синець (*Abramis ballerus*), чехоня (*Pelecus cultratus*), бистрянка російська (*Alburnoides bipunctatus rossicus*), голец звичайний (*Noemacheilus barbatulus*), миньок звичайний (*Lota lota*), берш (*Lucioperca volgensis*), йорж-носар (*Acerina acerina*). Найцікавішим об'єктом іхтіофауни парку є найбільша з тих, що залишилися в світі, популяція марени дніпровської. "Гранітно-степове Побужжя" цілком придатне для розробки і впровадження комплексної програми зі збереження та відновлення цього рідкісного підвиду риб.

Герпетофауна "Гранітно-степового Побужжя" представлена 10 видами земноводних і 9 видами плазунів. З амфібій тут зустрічаються тритони звичайний (*Triturus vulgaris*) і гребінчатий (*T. cristatus*); кумка звичайна (*Bombina bombina*), часничниця звичайна, або земляна жабка (*Pelobates fuscus*); ропухи зелена (*Bufo viridis*) і звичайна, або сіра (*B. bufo*); квакша, або деревна жабка (*Hyla arborea*); жаби гостроморда (*Rana arvalis*), трав'яна (*R. nemporaria*) та озерна (*R. ridibunda*); з рептилій – черепаха водяна, або болотяна (*Emys orbicularis*), ящірки прудка південна (*Lacerta agilis chersonensis*), зелена (*L. viridis*) і піщана (*Eremias arguta*), вужі звичайний (*Natrix natrix*) і водяний (*N. tessellata*), мідянка (*Coronella austriaca*), полози лісовий (*Elaphe longissima*) та жовтобрюх (*Coluber jugularis caspius*).

Найчисленнішими земноводними є ропуха зелена і жаба озерна, плазунами – ящірка зелена і вуж водяний. На території регіонального ландшафтного парку досить звичайні такі рідкісні види змій, як жовтобрюх і полоз лісовий. Місцева популяція полоза лісового – єдина, яка збереглась у степовій зоні Європи (найближчі відомі популяції знаходяться в Закарпатті). Жовтобрюх, мідянка і полоз лісовий занесені до Червоної книги України. Тритони звичайний та гребінчастий, ропуха звичайна,

квакша звичайна, жаби гостроморда та трав'яна, ящірки зелена та піщана входять до регіональних списків охорони Миколаївської області. Жаба трав'яна і ропуха звичайна – бореальні види, які перебувають тут на південній межі ареалу. Для жовтобрюха і вужа водяного це північна границя області поширення. Місцева популяція ящірки зеленої (середземноморський вид) досягає рекордної для території України чисельності – більше 200 особин на 1 га.

Птахи – найчисленніші наземні хребетні "Гранітно-степового Побужжя". Тут відзначено біля 200 видів цих тварин. На території ландшафтного парку гніздиться близько 100 видів, а решта зустрічається під час міграцій, перельотів та на зимівлі. З ряду Гусеподібних найчисленнішим на гніздуванні є крижень (*Anas platyrhynchos*). З інших видів цього ряду тут гніздяться: чирок-тріскунець (*A. querquedula*), лебідь-шипун (*Sygnus olor*). Із представників ряду Журавлеподібні (*Gruiformes*) на гніздуванні відзначено: лиску (*Fulica atra*), курочку водяну (*Gallinula chloropus*). Серед представників родин Мартинових (*Laridae*) та Сивкових (*Charadriidae*), що з ряду Сивкоподібних, у парку мешкають мартини сріблястий (*Larus argentatus*), озерний (*L. ridibundus*) та сизий (*L. canus*), крячок річковий (*Sterna hirundo*); сивки – чайка (*Vanellus vanellus*), зуйок малий (*Charadrius dubius*) та перевізник (*Tringa hypoleucos*). В очеретах та заплавах деревостанах гніздяться Лелекоподібні: бугай (*Botaurus stellaris*), бугайчик (*Ixobrychus minutus*) та білий лелека (*Ciconia ciconia*). З ряду Норців (*Podicipitiformes*) гніздиться норець великий, або чомга (*Colymbus cristatus*). Ряд Ракшеподібні (*Coraciiformes*) представлений такими видами, як голубий рибалочка (*Alcedo attis*) та одуд (*Uropeus europaeus*). Перший з них робить гнізда, риючи нори в берегових кручах та серед підмитого коріння дерев, другий селиться в дуплах, серед куп каміння та хмизу. Із птахів ряду Дятлоподібні (*Piciformes*) на території парку мешкають: крутиголовка (*Junco torquilla*), дятли – великий строкатий (*Dendrocopos major*), сирійський (*D. syriacus*), середній (*Dryobates medius*), малий (*D. minor*), сивий (*Picus canus*). Усі ці види гніздяться на деревах, у дуплах. Ряд Голубоподібні (*Columbiformes*) представлений горлинками – звичайною (*Streptopelia turtur*) та кільчастою (*S. decaocto*). Ряд Зозулеподібні (*Cuculiformes*) представлений одним видом – зозулею звичайною (*Cuculus canorus*). Просто на землі, на камінні, на пнях дерев робить кладку дрімлюга звичайна (*Cahrimulgus europaeus*) – єдиний представник ряду Дрімлюгоподібні (*Cahrimulgiformes*) у фауні України. Із птахів ряду Горобцеподібні (*Passeriformes*), крім гави (*Corvus corone*), грака (*C. frugilegus*), крука (*C. corax*), сороки (*Pica pica*) та сойки (*Garrulus glandarius*), родини Воронові (*Corvidae*), гніздяться представники родин Шпаки (*Sturnidae*) – шпак звичайний (*Sturnus vulgaris*); іволгові (*Oriolidae*) – іволга (*Oriolus oriolus*); В'юркові (*Fringillidae*) – зяблик (*Fringilla coelebs*); Вівсянкові (*Emberizidae*) – вівсянка комишева (*Emberiza schoeniclus*); Жайворонкові (*Alaudidae*) – жайворонек польовий (*Alauda arvensis*);

Плискові (Motacillidae) – плиска біла (*Motacilla alba*); Синиці (Paridae) – синиці велика (*Parus major*) та голуба (*P. coeruleus*); Сорокопуди (Lanidae) – сорокопуд-жулан (*Lanius collurio*); Славкові (Sylviidae) – славка чорноголова (*Sylvia atricapilla*), камишівки очеретяна (*Acrocephalus scirpaceus*) та лугова (*A. schoenobaenus*); Дроздові (Turdidae) – соловейко східний (*Luscinia luscinia*) та інші. На гніздуванні в парку відзначені такі види птахів, які перебувають під особливою охороною: орел-карлик (*Hieraaetus pennatus*), балобан (*Falco cherrug*), лежень (*Burhinus oedipnemus*), пугач (*Bubo bubo*). Наприкінці 70-х та у 80-х роках на землях військового полігону, що безпосередньо межують із північно-західною частиною території "Гранітно-степового Побужжя" (Первомайський район, околиці с. Грушівка та Генівка), у гніздовий період спостерігались дрохви (*Otis tarda*). Значно більше елементів орнітофауни – об'єктів Червоної книги України і Європейського червоного списку – перебувають на території парку під час кочівок, перельотів та на зимівлі. Серед них: лелека чорний (*Ciconia nigra*), колпиця (*Platalea leucorodia*), коровайка (*Plegadis falcinellus*), лебідь малий (*Cygnus bewickii*), казарка червоновола (*Rufibrenta ruficollis*), чернь білоока (*Aythya nyroca*), гоголь (*Bucephala clangula*), крохаль довгоносий (*Mergus serrator*), савка (*Oxyura leucoserphala*), скопа (*Pandion haliaetus*), беркут (*Aquila chrysaetos*), могильник (*A. heliaca*), підорлики великий (*A. clanga*) та малий (*A. pomarina*), луні польовий (*Circus cyaneus*) та степовий (*Circus macrourus*), орлан-білохвіст (*Haliaeetus albicilla*), канюк степовий (*Buteo rufinus*), боривітер степовий (*Cerchneis naumanni*), сапсан (*Falco peregrinus*), журавель сирій (*Grus grus*), деркач (*Crex crex*), поручайник (*Tringa stagnatilis*), кроншнепи середній (*Numenius phaeopus*) та малий (*Numenius tenuirostris*). Із птахів, які знаходяться під охороною у Миколаївській області, відзначені: чаплі сіра (*Ardea cinerea*) та руда (*A. purpurea*), квак (*Nycticorax nycticorax*), гуска сіра (*Anser anser*), луні луговий (*Circus pygargus*) та болотяний (*C. aeruginosus*), канюк звичайний (*Buteo buteo*), яструби великий (*Accipiter gentilis*) та малий (*A. nisus*), боривітер звичайний (*Cerchneis tinnunculus*), кібчик (*Erythropus vespertinus*), чеглок (*Hypotriorchis subbuteo*), куріпка сіра (*Perdix perdix*), перепілка звичайна (*Coturnix coturnix*), сови вухата (*Asio otus*) та болотяна (*A. flammeus*), совка (*Otus scops*), ремез (*Remiz pendulinus*).

Склад фауни ссавців регіонального ландшафтного парку "Гранітно-степове Побужжя" у видовому відношенні не дуже багатий. У більшості тут представлені звірі – мешканці лісових, степових, біляводних біотопів та еврибіонтні види. З ряду Комахоїдних (Insectivora) тут зустрічаються: їжак звичайний (*Erinaceus europaeus*) – єдиний представник однойменної родини (Erinaceidae). З родини Землерійкові (Soricidae) тут мешкають бурозубки мала (*Sorex minutus*) та звичайна (*S. araneus*), кутори велика (*Neomys fodiens*) та мала (*N. anomalis*), білозубка мала

(*Crociodura suaveolens*). Родина Кротові представлена кротом звичайним, або європейським (*Talpa europaea*). Кутору малу занесено до Червоної книги України.

Ряд Рукокрилі, або Кажани (*Chirotera*), представлений вуханем звичайним (*Plecotus auritus*), вечірницями рудою (*Nyctalus leisleri*), малою (*N. leisleri*) та гігантською (*N. lasiopterus*), нетопирем Натузюса (*Pipistrellus nathusii*). Більшість цих тварин зустрічається на території парку під час перельотів. Вечірницю малу занесено до Червоної книги України, решту видів – до списків регіональної охорони Миколаївської області.

Ряд Зайцеподібні (*Lagomorpha*) у фауні "Гранітно-степового Побужжя" представлений єдиним видом, представником родини Зайцеві (*Leporidae*), зайцем сірим (*Lepus europaeus*).

Найбільшим числом видів у теріофауні парку представлений ряд Гризуни (*Rodentia*). Це щур сірий, або пацюк (*Ratus norvegicus*), миші домашня (*Mus musculus*), лісова (*Apodemus sylvaticus*) та крихітка (*Micromys minutus*); ховрах крапчастий (*Citellus suslica*); щур водяний (*Arvicola terrestris*); ондатра (*Ondatra zibetica*), яка була завезена з Північної Америки; полівка звичайна (*Microtus arvalis*); мишівка степова (*Sicista subtilis*); вовчки великий (*Glis glis*), лісовий (*Dryomys nitedula*) та горішниковий (*Myscardinus quercinus*); сліпак подільський (*Spalax zemni*). Мишівка степова і сліпак подільський занесені до Червоної книги України, ховрах крапчастий і вовчок горішниковий – до списків регіональної охорони Миколаївської області.

З ряду Хижі звірі тут зустрічаються представники родини Куницеві (*Mustelidae*): ласка (*Mustela nivalis*), горностай (*M. arminea*), норка європейська (*M. lutreola*), тхір степовий (*M. eversmanni*), кам'яна куниця (*Martes foina*), видра річкова (*Lutra lutra*) та борсук (*Meles meles*). З родини Собачі (*Canidae*) зустрічається звичайна лисиця (*Vulpes vulpes*); крім цього виду, трапляється завезена з Далекого Сходу єнотовидна собака (*Nyctereutes procyonoides*). Узимку 1993 р. були відзначені вовки (*Canis lupus*). Горностая, норку європейську, тхора степового, видру річкову та борсука занесено до Червоної книги України, ласку та кам'яну куницю – до списків регіональної охорони Миколаївської області.

Ряд Парнокопитні (*Artiodactyla*) представлений кабаном диким (*Sus scrofa*) з родини Свинячі (*Suidae*) та козою дикою, або козулею європейською, з родини Оленів (*Cervidae*).

Регіональний ландшафтний парк "Гранітно-степове Побужжя" є надзвичайно важливим природним об'єктом, який відіграє велику роль у збереженні рослинного та тваринного світу Миколаївської області. Крім того, унікальними є ландшафти цієї частини степу, каньйоноподібні береги Південного Бугу. Отже, важливо вірно встановлювати межі антропогенного навантаження, господарського використання території парку для збереження природного багатства.

Історичні джерела та сучасні дослідження з археології, етнографії, топоніміки свідчать про те, що каньйон Південного Бугу з його стародавніми урочищами, скелями, могилами, порогами слід вважати національними святинями, які, безперечно, потребують комплексної охорони і збереження. В.П. Скаржинський був першим, хто гідно оцінив унікальний природний комплекс Гранітно-степового Побужжя. В долині Південного Бугу він заборонив традиційну господарську діяльність, чим зберіг природні степові ділянки та наскельні діброви. На суміжних землях В.П. Скаржинським були посаджені яблуневий сад (221 сорт яблунь і груш), дендрарій (281 вид дерев), ліс на 500 десятинах.